

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного
бізнесу

Денна форма навчання

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ **Г. П. Скляр**
(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Рекреаційно-туристичний потенціал Закарпатської області: структура,
сучасний стан та перспективи використання»

зі спеціальності 242 «Туризм» освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Маркова Дарина Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	5
1.1. Сутність поняття та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	5
1.2. Сучасні методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу території	14
1.3. Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	31
2.1. Природні ресурси Закарпатської області як чинник його туристичної привабливості	31
2.2. Історико-культурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області	40
2.3. Інфраструктурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області	49
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	57
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

У сучасному світі відпочинок, рекреація, туризм, оздоровлення є найвищою соціальною цінністю, оскільки позитивно впливають на фізичне та духовне здоров'я людини. Тому за останні кілька десятиліть років у світі поступово зростає значення туризму і рекреації. Це пов'язано в першу чергу із значним зростанням доходів населення економічно розвинутих країн, зростанням загальноосвітнього рівня людей, розвитком транспортного сполучення. Крім того, індустріальний розвиток цивілізації, забруднення екологічних систем навколо великих промислових районів, збільшення психологічного навантаження на людину через прискорення темпу життя, змушує все більшу кількість людей шукати відпочинок та оздоровлення в поки що екологічно благополучних регіонах світу. Таким чином, у багатьох державах обслуговування рекреантів стало не лише самостійною галуззю економіки, але й життєво необхідною формою задоволення потреб людини.

Україна володіє значним рекреаційно-туристичним потенціалом, який в різній мірі розвинений на її території. Завдяки своєму розташуванню Закарпатська область має значний рекреаційно-туристичний потенціал, що надає області значні можливості для розвитку туризму. Це потребує дослідження його структури, сучасного стану та перспектив використання.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процес використання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти процесу використання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області.

Метою даної дипломної роботи є оцінка структури, сучасного стану рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області та перспектив його використання.

Для досягнення мети дослідження поставлено та виконано наступні завдання:

- охарактеризувати сутність та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- проаналізувати сучасні методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- охарактеризувати передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- оцінити природні ресурси Закарпатської області як чинник його туристичної привабливості;
- дослідити історико-культурну компоненту оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області;
- проаналізувати інфраструктурну компоненту рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області.

Практичні результати дипломної роботи полягають у комплексній характеристиці компонентного складу рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області, оцінюванні стану кожної складової та перспектив їх подальшого використання.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані про туристичну діяльність в Закарпатській області, а також нормативні документи, що регламентують туристичну діяльність в країні, інформація із друкованої науково-практичної літератури та мережі Інтернет.

У процесі дослідження використано низку загальнонаукових методів дослідження: аналіз, групування, історичний, узагальнення.

Дипломна робота складається з таких структурних елементів: вступ, два розділи, висновки та пропозиції, список використаних інформаційних джерел. Обсяг роботи – 65 сторінок, включаючи 12 таблиць, 4 рисунки та 60 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Сутність поняття та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Туристична сфера є одним із основних засобів підвищення рівня економіки будь-якої країни, оскільки її розвиток позитивно впливає на зміни в інших галузях (торгівля, культура, екологія, дорожнє та готельне будівництво, виробництво, сільське господарство, тощо) та виступає каталізатором соціально-економічного розвитку територій.

Відомо, що на сьогодні рекреація та туризм є одним з найприбутковіших видів бізнесу у світі. Цей сектор останнім часом стає дедалі важливішим у структурі національних економік, і розвивається дуже швидкими темпами, в країнах що надають розвитку рекреації та туризму пріоритетного значення, ця сфера послуг зростає набагато швидше, стаючи не тільки дедалі значимішою частиною національних економік, але й найважливішим наповнювачем державної скарбниці

Формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність туристичних компаній ефективно використовувати потенціал туризму в регіоні, забезпечує успішний розвиток як суб'єктів туристичної галузі, так і регіону. Отже, можна стверджувати, що кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів формує туристичний потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристичний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні зони—перспективними.

Термін «потенціал» (від лат. Potentia) в економічній літературі – це можливості, наявні сили, запаси, що можуть бути використані [43]; інтегровані можливості окремої особи, суспільства в цілому, у певній галузі чи сфері діяльності. Узагальнення визначень терміна «потенціал», наведених у енциклопедичних виданнях, подано у таблиці 1.1.1.

Таблиця 1.1.1

Визначення терміна «потенціал» [43]

№	Визначення	Джерело
1.	Запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов.	Великий тлумачний словник сучасної української мови.
2.	Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері.	Словник іншомовних слів.
3.	Запаси, засоби, джерела, що є в наявності і можуть бути приведені в дію, а також бути використані для досягнення певних цілей, або як можливості окремої особи, суспільства, держави у відповідній галузі.	Економічна енциклопедія.
4.	Приховані якості та здібності, які можуть бути вдосконалені та призвести в майбутньому до успіху або корисності.	Oxford Dictionary of Economics.

Згідно даних таблиці 1.1.1 усі визначення об'єднують наявність у складі потенціалу можливостей та резервів, що в поєднанні з перспективами якісних змін створюють сприятливі умови для покращення існуючого стану і майбутнього розвитку. Словосполучення «туристично-рекреаційний» дозволяє об'єднати і рекреаційну діяльність, метою якої є задоволення потреб у відпочинку, і туризм, який включає в себе, окрім задоволення потреб у відпочинку, ще й професійно-ділові цілі.

Ресурси, їх розмір, структура, динаміка і баланс джерел формування є важливими чинниками туристично-рекреаційного розвитку регіону. У таблиці 1.1.2 наведені висловлювання різних авторів щодо визначення «туристично-рекреаційний потенціал».

Таким чином, багато авторів наукових праць розглядають потенціал, як набір взаємопов'язаних ресурсів, необхідних для досягнення деяких цілей.

Таблиця 1.1.2

Підходи до визначення поняття «туристично-рекреаційний потенціал»

№ з/п	Визначення	Автор
1.	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність пов’язаних з певним об’єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.	Дроздов А. В. [4]
2.	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.	Шабаліна Н. В. [57, с. 395]
3.	Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється вся сукупність природних, культурно історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території. Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється наявність на ній певних унікальних або, принаймні, цікавих не тільки для місцевих жителів об’єктів.	Ніколаєнко Т. В. [40]
4.	Туристично-рекреаційним потенціалом території називають відношення між фактичною і гранично можливою чисельністю туристів, яка визначається виходячи з наявності туристично-рекреаційних ресурсів. Туристично-рекреаційний потенціал – це здатність території прийняти певну (граничну) кількість туристів (рекреантів), при якій не відбувається порушення стану природної та екологічної рівноваги.	Кусков А. С., Лисікова О. В. [32]
5.	Туристично-рекреаційний потенціал – здатність наявних туристично-рекреаційних ресурсів регіону приносити доходи різним економічним суб’єктам у певний період часу.	Козирев В. М. [26]
6.	Сукупність взаємопов’язаних і взаємодіючих один з одним потенціалів регіону, які використовуються в туристичній діяльності, а також нових, сформованих у процесі цієї діяльності та використовуваних чинників виробництва регіону.	Севастьянова С. А. [46, с.102]
7.	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність якісних та кількісних характеристик природних, історико-культурних та інших ресурсів території, а також її туристичної інфраструктури, що впливають на розвиток туризму та рекреації.	Гуляєв В. Г., Селіванов І. А. [16 с. 228]

Туристично-рекреаційний потенціал – це досить обширна концепція, яка містить багато визначень, що визначають туристичну та рекреаційну привабливість певного регіону (рис. 1.1.1).

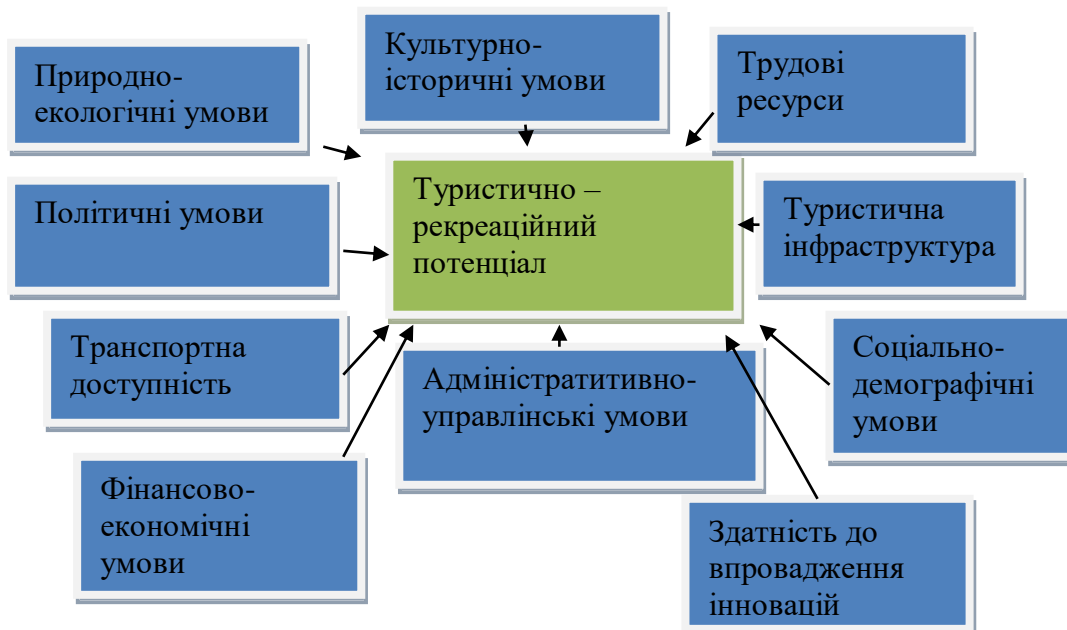

Рис. 1.1.1. – Детермінанти впливу на туристично-рекреаційний потенціал [5]

Туристично-рекреаційний потенціал – це цілий спектр взаємопов’язаних природно-матеріальних прийомів, які знаходяться в процесі взаємодії, та виробляють продукт. Кожне збільшення ресурсу призводить до зростання потенціалу туризму. Використання туристично-рекреаційних ресурсів ,тобто культурно-історичних,природних,лікувально-оздоровчих,які можуть бути використані для організації рекреаційно – туристичної діяльності,здатні створити умови для підвищення потенціалу регіону за рахунок припливу коштів від рекреаційних, оздоровчих та туристичних послуг

Туризм та рекреаційний потенціал території є складною структурою, містить великий спектр елементів з різноманітням компонентів. Загалом використовується тільки таке визначення туристично-рекреаційного потенціалу, що не враховує суттєвого та глибокого аналізу взаємозв’язку між різнорідними структурами,які входять до потенціалу рекреаційної території .Якщо провести ретельний аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, то зясується ,що кількісна оцінка надання без урахування багатьох чинників, а якісна оцінка як правило, залишається неврахованою.

З точки зору економіки та дослідження властивостей складових елементів потенціалу та їх визначення як системи є надзвичайно актуальним. Це

ДОЗВОЛИТЬ:

- більш повно виявити елементи, що входять до складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону;
- дослідити можливості інтеграції елементів
- більш точно розрахувати його величину;
- складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

При вивченні питання з рекреації й туризму серед спеціалістів немає єдиної думки, щодо вибору різних підходів і методів даної концепції. Як правило, вивчення туристично-рекреаційної діяльності ґрунтується на застосуванні таких підходів: системний, регіонально-цілісний, соціоекономічний та історико-логічний.

Системний підхід у дослідженні реалізується через:

- застосування сукупності методів, прийомів
- засоби прикладного системного аналізу.

В основному використовується системний аналіз який враховує вплив внутрішніх та зовнішніх факторів. Він дозволяє обробити об'єкт у його повноті, знайти протиріччя та визначити проблеми функціонування системи.

Ця стратегія, заснована на зв'язку з дослідженням яка прийнята, для вирішення питань, що пов'язані з ефективним використанням туристично-рекреаційного потенціалу та розвитком туристичної діяльності. Ця стратегія поєднує різні підходи в єдиний комплексний підхід. Цей підхід допомагає:

- вивчити особливості існуючих природних та антропогенних ресурсів певної місцевості;
- розкрити діяльність туристичного підприємства, у конкурентному середовищі;
- визначити рівень розвитку інфраструктури туризму;
- розкрити взаємодію з іншими системами, а саме, політичної, правової, економічної й соціальної.

В результаті такого системного підходу, можливо розв'язати наступні задачі:

- виконати аналіз зони регіону, на якому утворився великий туристично-рекреаційний потенціал;
- вивчити принципи та проблеми регулювання туристично-рекреаційних процесів на території;
- обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм і методів регулювання туристично-рекреаційної діяльності.

Для туристично-рекреаційної системи притаманні такі направленості:

- соціальна направленість.
- проблемна орієнтованість.

Основним завданням соціальної направленості є забезпечення соціальної комфортності населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб.

Завдання проблемної орієнтованості трактується таким чином: система повинна ефективно та раціонально використовувати свій потенціал та вписуватись у перелік вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому.

Отже, ключовим моментом у питанні дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону стає аналіз його як системи. Досліджувана система під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, поділяється на два блоки: «туристи» та «забезпечення».

Розглянемо блок «забезпечення». Він складається з наступних підсистем:

- підсистема атрактивного забезпечення

Вона виступає в якості розвитку системи й є сукупністю властивостей культурних і природних комплексів, засобів розміщення підприємств обслуговування та організації дозвілля;

- підсистема технічного обслуговування – це споруди, система життєзабезпечення, інфраструктура рекреаційного району;
- підсистема управління: її завдання оптимізувати взаємозв'язок підсистем та скерувати розвиток системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. Наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморозвитку і

саморегулювання. Система складається з певних механізмів, органів та інститутів, вона забезпечує інтеграцію всіх компонентів туристично рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

- підсистема забезпечення трудовими ресурсами. Вона забезпечує ефективність та якість оздоровлення й відпочинку на професійному рівні.

Рекреаційно-туристична діяльність – складний і динамічний процес, що має свої характерні особливості порівняно з іншими сферами господарської діяльності. Основою успішного розвитку туристського бізнесу є рекреаційно-туристські ресурси, які є сукупністю об'єктів та явищ соціального походження, природного, природно-антропогенного, що використовуються для лікування, оздоровлення, туризму та мають вплив на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів і центрів, їх спеціалізацію й економічну ефективність. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, за рахунок збільшення коштів від рекреаційних, оздоровчих, туристичних послуг здатне підвищити потенціал регіону, для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонування капіталу.

Рекреаційний потенціал є сукупністю історико-культурних, природних об'єктів та їхніх властивостей, які можуть бути використані у рекреаційній галузі, складовою частиною рекреації і в певному розумінні її функціональною основою.

Туристична діяльність та дозвілля є однією з найприбутковіших у світі. Значення складових компонентів туристично-рекреаційного потенціалу місцевості та їх взаємозв'язків, а також ступень дії на ефективність туристичної діяльності зумовлена тим, що на основі даної інформації в цій галузі можуть бути розроблені комплексні програми розвитку туризму на відповідній території, з метою оптимального використання всіх аспектів туризму та потенціалу.

Туризм та рекреаційний потенціал території включає: економічні та соціальні компоненти, історико-культурні компоненти, та природно-ресурсні

компоненти. Економічна компонента – це невід’ємна частина економічного потенціалу району, яка характеризує здатність району виробляти та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи – збалансовані з вимогами виробництва туристично-рекреаційного продукту можливості засобів розміщення, підприємств харчування, дозвілля, транспорту забезпечувати необхідні умови для здійснення туристично-рекреаційної діяльності й задоволення потреб рекреантів та туристів;

- фінансові елементи – характеризують кількість грошей, доступних для території для здійснення туристично-рекреаційної діяльності;

- інвестиційні елементи – загальні можливості області інвестувати в туризм та відпочинок;

- управлінські елементи – це вміння керівництва всіх рівнів управління щодо формування та створення відповідних умов, організації, для функціонування та розвитку туристично-рекреаційної сфери.

- інформаційні елементи – сукупність технічних, інформаційних, організаційних можливостей, які впливають на прийняття та реалізацію управлінських рішень і забезпечують виробництву продажу туристично-рекреаційної продукції шляхом обробки та збору інформації про наявний туристично рекреаційний потенціал [20].

Соціальна компонента характеризує здатність території відтворювати робочу силу необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Ця компонента включає необхідно мати кваліфікований персонал, здатний здійснювати туристично-рекреаційну діяльність.

Дуже важливою є компонента професійно-кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу території, тому що без персоналу різних категорій та професійного рівня ефективно функціонування сфери туризму та рекреації неможливе. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

- ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом;
- експерти та консультанти з підбору кадрів;
- навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
- навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілю [45, с. 97].

Історико-культурна компонента виділяє наступні показники:

- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання);
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей – розраховується з метою порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів [45, с. 97].

Складовою природно-ресурсної компоненти є система природних здібностей виробляти необхідні для людей продукти ,без шкоди для навколишнього середовища .

Туристичні ресурси – це сукупність антропогенних та природних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста. Їх можна використовувати для відпочинку, туризму та оздоровлення. При наявності на певній території, сприятливих кліматичних умов, бальнеогрязьових джерел, історико-культурних пам'яток можливий розвиток туристично-рекреаційної діяльності. Якщо присутній тільки ресурсний компонент , то забезпечується мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Це можна пояснити тим, що людині для відтворення витраченої за час трудової діяльності енергії достатньо виїхати за межі постійного місця проживання, змінити традиційне оточення, навіть за умови

відсутності комфортабельних засобів розміщення та якісної туристичної інфраструктури [36, с. 201]. Але отримати високий соціально-економічний ефект від розвитку туристично рекреаційної діяльності можливо тільки в умовах її благоустрою, рекреаційного освоєння території, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

Отже, туристично-рекреаційний потенціал регіону характеризується сукупністю взаємопов'язаних компонентів, які є відносно автономними. Вони утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи. Процес управління будь-якою компонентою розвиває не тільки окрему компоненту відповідно до поставлених цілей, але й туристично-рекреаційний потенціал регіону в цілому.

1.2. Сучасні методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Функціонування сфери рекреації та туризму має передбачати насамперед оцінку потенціалу цієї сфери, можливостей та передумов для її розвитку як в окремих регіонах, так і країні загалом. Виходячи з оцінки наявного потенціалу, можна надалі аналізувати ефективність цієї сфери, яка, з одного боку, має соціальний вимір і проявляється у відновленні й розвитку життєвих сил людини та суспільства в цілому, з іншого – характеризується економічними показниками стану і розвитку рекреації і туризму.

До сих пір не розроблені загальноприйняті методики комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу. Більшість з існуючих робіт присвячені оцінці окремих компонентів туристично-рекреаційного потенціалу-природні або культурно-історичних ресурсів. Практично відсутні роботи з оцінки інфраструктурних ресурсів, які є невід'ємною частиною туристично-рекреаційного потенціалу. Недостатньо вивчені питання використання

результатів оцінки при обґрунтуванні вибору стратегії розвитку туристично-рекреаційного економічного кластера.

Оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу території пов'язана з рядом проблем, зумовлених тим, що в даний час не існує сформованих визначень основних понять, які характеризують туристично-рекреаційну сферу регіону або країни в цілому (туристично-рекреаційні ресурси, туристсько-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційний кластер).

Для здійснення економічно обґрунтованих, правильних заходів, що стосуються рекреаційної сфери в регіоні, необхідним є проведення комплексних аналітичних досліджень, які стосуються кількісної оцінки рекреаційного потенціалу регіону (РПР). Воно досягається шляхом застосування різноманітних методичних підходів. Визначення ключових проблем стає важливим на основі результатів комплексної діагностики, що існують у регіоні стосовно рекреаційної галузі. Формування конструктивних управлінських рішень щодо їх вирішення, є важливим для подальшого вибору шляхів, методів та інструментів досягнення збалансованого розвитку РПР й держави загалом. Такий підхід оцінює не лише сучасний рівень розвитку РПР, а й перспективи й необхідність його подальшого функціонування [8].

Аналітичні дослідження стосовно рекреаційного потенціалу та основних тенденцій та чинників, що визначають його подальший розвиток, є безперечно важливими для багатьох суб'єктів господарювання в регіоні та за його межами, зокрема:

- для інвесторів – для виявлення основних передумов щодо ведення рекреаційного бізнесу в регіоні, виявлення зацікавленості органів влади та пошук можливих партнерів для спільної діяльності;

- для різноманітних фондів, об'єднань – аналітичні дослідження стають базою для обґрунтування можливості надання фінансової допомоги або першочерговості (пріоритетності) щодо отримання регіоном певного грантового траншу тощо;

- для органів влади різних рівнів – дають змогу визначити пріоритетні напрямки, об'єкти рекреаційної сфери, інвестиційні вкладення в які через деякий час можуть принести значні асигнування у місцеві та державні бюджети, також сприяти активізації рекреаційної діяльності населення та покращення його рівня життя;

- для рекреантів – можливість споживання нових рекреаційних продуктів, які можуть бути сформовані в процесі розвитку РПП [17].

Як правило, доцільно розроблена та аналітично обґрунтована методика оцінки рекреаційного потенціалу та подальших тенденцій його розвитку сприятиме відстеженню негативних тенденцій, цього регіону та дасть можливість здійснювати прогнози щодо можливих змін розвитку РПП. Для забезпечення вищевказаних моментів необхідним є застосування науково-прикладних аспектів, особливо, що стосується питань вибору методів аналізу розвитку рекреаційного потенціалу, показників, що суттєво та об'єктивно зможуть представити дійсний стан справ, правильної інтерпретації отриманих даних та прийняття на їх основі конструктивних управлінських рішень, які сприятимуть вибору оптимальних стратегій та механізму їх реалізації відповідно до поставленої мети.

Шабардіна Ю. В. досліджуючи рекреаційний потенціал, пропонує здійснювати його діагностику через призму двох складових: оцінку рекреаційної активності, зокрема через показники активності щодо задоволення рекреаційних потреб в оздоровленні й відпочинку, в послугах закладів культури, в туристичних послугах; оцінку рекреаційного потенціалу через показники: історико-культурної спадщини, природно-рекреаційних, інфраструктурних, інноваційно-інвестиційних ресурсів, стану довкілля [58, с. 55]. При цьому не виділяються фінансові ресурси як джерело функціонування рекреаційного потенціалу. Особливої уваги заслуговує розрахунок рекреаційної активності, яка за методикою розглядається відносно наявного населення, що, не зовсім правильно, адже задоволення рекреаційних потреб насамперед характеризують рекреанти, які відвідують територію, а не його населення.

Науковий підхід Бережної І. В. є досить цікавим, бо згідно з ним потенціал оцінюється як з позиції споживача рекреаційних ресурсів, так і з позиції виробника рекреаційних послуг при максимальному врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін [5].

На першому місці стоїть завдання забезпечення сталого розвитку сфери туристичних послуг та оцінка її ресурсного потенціалу. Важливою передумовою планування туристичної галузі є оцінка її туристичних ресурсів в національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму.

На теперішній час у зарубіжній та вітчизняній науці накопичений значний досвід оцінки туристичних ресурсів територій та просторового планування рекреаційного господарства. Проте, єдиної загальновизнаної методики досі не створено. Можливо це і є однією з причин того, що і сьогодні оцінка туристичних ресурсів України та її окремих регіонів здійснюється у вигляді абстрактних, невизначених характеристик.

В останні роки з'являються методики, в яких оціночні чинники додатково почали застосовувати різноманітність ландшафтів і їх пейзажно естетична привабливість, інтенсивність функціонування міжміських та приміських автобусних маршрутів, щільність і значущість археологічних, архітектурних, історичних пам'яток, наявність спортивних об'єктів, їх тип і пропускну спроможність. Враховується наявність та кількість санаторно профілактичних установ, закладів культури, готелів, різноманітність туристичних маршрутів різного типу. Останнім часом, при аналізі туристичних ресурсів все частіше використовуються GIS-технології, які дозволяють не тільки у картографічний спосіб представляти результати оцінки, а й, значною мірою, автоматизувати саму оцінку [30, 32, 50].

Узагальнюючи, можна сказати, що оцінка туристичних ресурсів складається з кількох взаємопов'язаних етапів (рис. 1.2.1).

Рис.1.2.1. – Етапи оцінки туристичних ресурсів [45]

1. Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання, визначення майбутньої економічної соціалізації районів у сфері туризму [45].

2. Другий етапі характеризується виділенням чітких меж того, що буде оцінюватись. У географічних дослідженнях регіонального рівня найчастіше об'єктами оцінки виступають геосистеми. Однією з ключових проблем етапу є обґрунтований поділ території на окремі операційні територіальні одиниці (ОТО). Це території, які виділили виходячи з мети аналізу і специфіки досліджуваної геосистеми. ОТО виступають в ролі елементарних одиниць географічних досліджень, на основі яких вивчається неоднорідність географічних систем. В роботах економічного спрямування, як об'єкт оцінювання туристично рекреаційного потенціалу, найчастіше розглядають окремі адміністративно територіальні одиниці.

3. Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки ТРПТ зазвичай

виступають регіони, як організатори економічних систем, туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично рекреаційних занять, певні категорії рекреантів.

4. На четвертому етапі відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта, які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі неформальних міркувань дослідника і аналізу розв'язування проблеми.

5. Протягом п'ятого етапу проводиться збір інформації яка необхідна для оцінки.

6. На шостому етапі забезпечується приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, як правило, використовують оціночні шкали, ранжування, нормування, я тощо.

7. Сьомий етап визначається як спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники ТРПТ з подальшим отриманням результатів оцінки.

8. Восьмий етап перевіряє і, при необхідності, коригує результати оцінки.

9. Інтерпретація отриманих результатів оцінки ТРПТ відбувається на останньому, дев'ятому етапі.

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, запропонованим професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка О. О. Бейдиком [4], який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурсно рекреаційний рейтинг регіонів України. Пізніше розробки О. О. Бейдика було використано в проекті Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні, який розроблено під керівництвом професора того ж університету Я. Б. Олійника [4]. Узгоджений науковцями підхід, до оцінювання туристичних ресурсів є найбільш прийнятним на теперішній час, його зрозумілість дає можливість практично застосувати його для цілей туристичного розвитку. Науковцями України

застосовано метод бальної оцінки, для загального оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів.

Виходячи із кількісних показників, експертний метод заснований на значному досвіді експедицій, проводиться оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів території з використанням п'ятибальної шкали.

Сумарний бал природного блоку адміністративно-територіальних одиниць України визначався як сума складових балів оцінки орографічних, спелеологічних, гідрографічних, рослинних і тваринних та кліматичних ресурсів. Оцінки визначаються в амплітуді 1-5 балів. У процесі оцінки ресурсів бралися до уваги його специфічні характеристики. Наприклад, оцінка кліматичних ресурсів реалізовувалася на основі якісних характеристик клімату території, враховувалися найбільш сприятливі умови, які знаходяться в межах тієї чи іншої області.

У структурі антропогенних ресурсів виділяються такі блоки :

- інфраструктурні туристичні ресурси
- архітектурно-історичні туристичні ресурси
- біосоціальні і подієві туристичні ресурси.

При визначенні балу інфраструктурного блоку враховувалось, що 1 бал нараховується при наявності на території 1-100 рекреаційно-туристських закладів; 2 бали – 101-200; 3 бали – 201-300; 4 бали – 301-400; 5 балів – понад 400 рекреаційно-туристських закладів. Аналогічним чином встановлювалась бальна оцінка і по іншим видам антропогенних туристичних ресурсів. Загальна оцінка адміністративно-територіальних одиниць України здійснюється в розрізі блоків:

- подієвого;
- інфраструктурного;
- архітектурно-історичного;
- природного та природно-антропогенного;
- біосоціального;
- суспільно-географічного.

Проведений аналіз дозволяє встановити рівень забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами окремих територій та їх ресурсно-туристичні домінанти. За комплексною оцінкою можуть бути виділені три таких рівня: ресурсно надлишковий, ресурсно збалансований і ресурсно дефіцитні регіони. При оцінці саме природного блоку виділяються: природно-ресурсно надлишковий, природно-ресурсно збалансований і природно-ресурсно дефіцитний регіони. Відповідно, за кожним із регіонів встановлюється домінанти:

- лікувально-оздоровча-туристська;
- культурно-історична-сакральна;
- оздоровчо-туристська;
- лікувально-оздоровча;
- сакральна;
- біосоціальна;
- екологічна;
- оздоровча;
- індустріальна.

Найважливішим елементом управління розвитком туризму є оцінка туристичних ресурсів і територій контролю за економічними, соціальними, екологічними та наслідками туристичної діяльності.

Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу регіону ґрунтується на аналізі його складових, до яких різні автори пропонують вносити різні компоненти. Зокрема, методологія оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу передбачає аналіз:

1. економічного аспекту (розгляд ціннісної оцінки компоненти природно-ресурсного потенціалу території);
2. екологічного аспекту (рівень раціональності використання природних ресурсів через виявлення їх прогнозованих запасів і обсягів видобутку);
3. соціологічного аспекту оцінки компонентної структури природних ресурсів (виявлення можливостей забезпечення процесів життєдіяльності

населення природними ресурсами);

4. виробничого аспекту (визначення рівня використання природно-ресурсного потенціалу території різними видами економічної діяльності з урахуванням фактору раціонального природокористування) [36].

Підсумовуючи зміст комплексної оцінки туристичних ресурсів, слід підкреслити, що найважливішим ефектом від її реалізації є те, що завдяки їй з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристичних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку.

1.3. Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Розвиток туризму в цілому залежить від комплексу умов: природно-географічних, історико-політичних, соціально-економічних, демографічних, що склалися у суспільстві і факторів, які їх визначають. Групи чинників впливу на формування туристичного потенціалу наведені в таблиці 1.3.1.

Таблиця 1.3.1

Групи чинників впливу на формування туристичного потенціалу [34]

Група	Фактори
1	2
Історико-культурна спадщина	<ul style="list-style-type: none"> - насиченість території історико-культурними пам'ятками; - рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання); - кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей, що розраховується за для порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму; - історична, культурна, інша цінність пам'яток; - сучасний стан та збереженість історико-культурних ресурсів
Природно-рекреаційні умови та ресурси	рельєф, водні об'єкти, ландшафти та зонування територій, ґрунти, гідромінеральні ресурси, сільсько-господарські угіддя, корисні копалини, ліси, клімат та біоклімат тощо

Продовження таблиці 1.3.1

1	2
Інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> - забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів; - кількість місць у засобах розміщення; - коефіцієнт завантаження засобів розміщення; - прибуток із розрахунку на 1 місце у закладах розміщення; - кількість працівників визначеної галузі; - середня площа засобів; - розміщення в розрахунку на 1 місце, м²; - кількість підприємств ресторанного господарства; - кількість посадочних місць у підприємствах ресторанного господарства в розрахунку на тисячу жителів регіону; - товарообіг підприємств ресторанного господарства
Інформація	<ul style="list-style-type: none"> - законодавча база щодо питань розвитку та використання засобів масової інформації; - рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій; - технологічні можливості використання інформаційних систем та технологій суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності; - наявність спеціалізованих інформаційних продуктів для туристично-рекреаційної сфери.
Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> - державні дотації у сферу туризму та рекреації; - кошти споживачів, сплачені за туристично-рекреаційні послуги; - кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розроблення та впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів - фінансування заходів, вжиття яких спрямоване на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються.
Інвестиції	<ul style="list-style-type: none"> - обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; - обсяг реальних та портфельних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; - кількість укладених договорів з інвесторами; - кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію та модернізацію туристично-рекреаційних підприємств; - кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично рекреаційної інфраструктури; - кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності.
Управління	<ul style="list-style-type: none"> - нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери; - показники ефективності управлінської праці; - коефіцієнт оперативності роботи апарату управління; - надійність системи управління; - стабільність системи управління.

Продовження таблиці 1.3.1

1	2
Соціальні умови	<ul style="list-style-type: none"> - кількість працівників туристично-рекреаційної сфери; - кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю; - ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів для підготовки спеціалістів туристичного профілю
Кадрове забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом; - експерти та консультанти з підбору кадрів; - навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації; - навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілів
Екологічні умови	рівень забрудненості повітряного басейну, водних об'єктів, забруднення ґрунтів, наявність електромагнітних хвиль, шум, радіаційне забруднення
Архітектурно-естетичні умови	наявність заповідників, пам'яток архітектури та містобудування, археології, історії, природи, культури.

Фактор у туризмі – це момент, суттєва обставина туристської практики [48].

Фактори розвитку ринку туристичних послуг прийнято поділяти на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні (екзогенні) фактори впливають на туризм за допомогою демографічних і соціальних змін; економічного і фінансового розвитку; змін політичного і правового регулювання; технологічних змін; торгового розвитку; транспортної інфраструктури і безпеки подорожей [48]. До зовнішніх факторів належать географічне положення регіону, політичні відносини між країнами, міжнародний розподіл праці, рівень цін на міжнародному ринку та в різних країнах тощо.

Вирішальними чинниками є внутрішні фактори розвитку ринку туристичних послуг.

Серед яких – кліматичні умови країни, наявність та якість природних ресурсів і можливість їх зручного використання, природно-географічні

особливості, рівень розвитку продуктивних сил, стан розвитку туристичної інфраструктури, транспортних мереж, структура і рівень добробуту населення, економічна ситуація в країні, внутрішня політика країни, політична стабільність; суспільний лад, можливість отримання пільг і знижок на туристичні послуги за рахунок держави та громадських організацій, підприємств та установ; рівень життя в суспільстві, освітній та культурний рівень населення.

На туристичну діяльність впливають фактори залучення та фактори диференціації попиту.

З точки зору механізму впливу на розвиток туризму можна визначити фактори об'єктивні, що вже сформовані історичним розвитком суспільства, і такі, що цілеспрямовано регулюють саме туристичну діяльність – фактори першої групи. До другої належать державна політика в туризмі, наявність і зміст туристичного законодавства, туристична освіта в суспільстві тощо [49].

Фактори, що впливають на розвиток туризму, різноманітні й багатогранні. Наявність сприятливих факторів призводить до лідерства окремих територій і країни у світовому туризмі, і навпаки, небажані фактори зменшують потік туризму.

На розвиток туризму впливають дві групи факторів, перші – статичні, другі – динамічні.

Статичні мають постійне значення часі (природно-кліматичні, культурно-історичні фактори).

Динамічні фактори:

- демографічні (урбанізація, тобто збільшення частки міського населення за рахунок зменшення кількості сільських жителів, загальний приріст населення, зміна вікової структури населення);

- економічні (зміна структури споживання товарів і послуг для збільшення частки різних послуг в споживчому кошику населення, включаючи туризм);

- міжнародні фактори (зниження міжнародного клімату, перехід від

протистояння окремих країн до співпраці та взаєморозуміння, глобалізаційні процеси, вирішення спірних міжнародних питань через переговорний процес. - науково-технічний прогрес (визначає швидкий розвиток матеріально-технологічної бази туристичної галузі, що створює необхідні умови для масового туризму);

- соціальні (збільшення добробуту населення індустріальних країн, які активно беруть участь в туристичному обміні, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня, збільшення заробітної плати та робочого тижня, збільшення кількості працюючих жінок та збільшення доходу на сім'ю, збільшення відсотка самотніх людей, надзвичайно швидке зростання кількості бездітних пар серед населення

М. Борушак, розглядаючи проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів, дає більш повну класифікацію чинників впливу на розвиток туристських ресурсів. Автор стверджує, що розвиток туризму в регіонах відбувається повільно порівняно з цим процесом у світових туристичних регіонах. Дослідник виділяє так звані чинники, що гальмують сталий розвиток туризму в регіонах України, а отже не в повній мірі сприяють раціональному використанню туристичних ресурсів: недостатній рівень використання наявних туристичних ресурсів, низький рівень розвитку інфраструктури, недостатній рівень розвитку залізничної мережі регіонів [6].

Цінною ознакою такої класифікації є те, що автор виділив чинники, що гальмують сталий розвиток туризму, а відтак негативно впливають на стан та розвиток туристських ресурсів, хоча ці чинники не характеризують, який саме вплив здійснюється на окремі туристичні ресурси, адже сталий розвиток туризму передбачає збереження туристичного потенціалу для майбутніх поколінь.

Враховавши той факт, що чинники можуть мати не тільки позитивний вплив на розвиток туристських ресурсів, а й негативний, пропоную розділити їх за ступенем впливу на стимулюючі та гальмуючі.

До стимулюючих чинників, що позитивно впливають на стан та розвиток

туристських ресурсів, віднесемо розвинену інфраструктурну базу туризму, раціональне використання наявних туристських ресурсів та їх охорону, підвищення рівня культури туристів, вдосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, включаючи використання інноваційних технологій.

Значно ширшу структуру має модель сукупності гальмуючих чинників, які негативно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів. Так, наприклад, сюди можна віднести: кризи, зростання зовнішньої заборгованості, політична нестабільність, зростання цін, політична нестабільність, зростання цін на предмети споживання, безробіття, фінансова нестабільність (інфляція, стагнація валют), негаразди з екологічною ситуацією, банкрутство туристських фірм тощо [13, с. 17].

Досліджуючи регіональну політику розвитку рекреаційної проф. сфери З. В. Герасимчук та М. В. Глядіна, узагальнюючи підходи та активізуючі чинники. Автори стверджують, що економічні фактори розвитку можливості ефективного використання ресурсного потенціалу в регіоні зумовлені створенням рекреаційних послуг як важливої умови збільшення суспільного добробуту.

Л. Ю. Матвійчук пропонує також розмежувати чинники за ознакою змісту впливу на стан та розвиток туристських ресурсів, поділяючи їх на економічні (пов'язані з рівнем розвитку, темпами, масштабами, територіальною структурою економіки та станом туристських організацій), соціальні (пов'язані з рівнем, якістю та традиціями життя, потреб, культурною свідомістю населення, ставлення до туристів тощо), екологічні (визначають умови, можливості та стан туристських ресурсних комплексів та окремих туристських об'єктів) та правові (відіграють провідну роль у підвищенні ефективності використання та охорони туристських ресурсів) [34].

Дослідники також класифікують чинники, що впливають на розвиток туристських ресурсів, відповідно до масштабу туристського ринку, в якому задіяні ці ресурси:

- глобальні, фактори, які діють у міжнародному чи світовому масштабі;
- національні – фактори, які виявляють свій вплив на рівні держави;
- регіональні – фактори, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів в межах окремого регіону [34].

В свою чергу Л. Ю. Матвійчук, пропонує більш розширену класифікацію за масштабом впливу та додає ще два рівні – міжнародний та локальний.

Значний вплив на розвиток туристських ресурсів має таке явище, як сезонність, а отже дослідження чинників впливу варто розглядати з позицій розвитку в певний період року. Також існують чинники, що впливають на туристські ресурси постійно або періодично, тому слід виділити чинники постійного та ситуаційного впливу. Так, наприклад, до постійного впливу можна віднести екологічні чинники у вигляді глобальних проблем біосфери (однією з найважливіших проблем охорони культурно-історичних туристських ресурсів є постійне руйнування останніх кислотними опадами). До ситуаційних чинників, як таких що повторюються періодично, можна віднести сезонність, що займає важливе місце серед чинників, які справляють вплив на розвиток туризму. Залежно від сезону об'єм туристської діяльності може значно коливатися. Туристичні організації та установи використовують низку норм щодо зменшення сезонних опадів, наприклад, запровадження сезонного цінового діапазону (підвищення цін у високий сезон, помірний - для міжсезоння та зниження - у низький сезон).

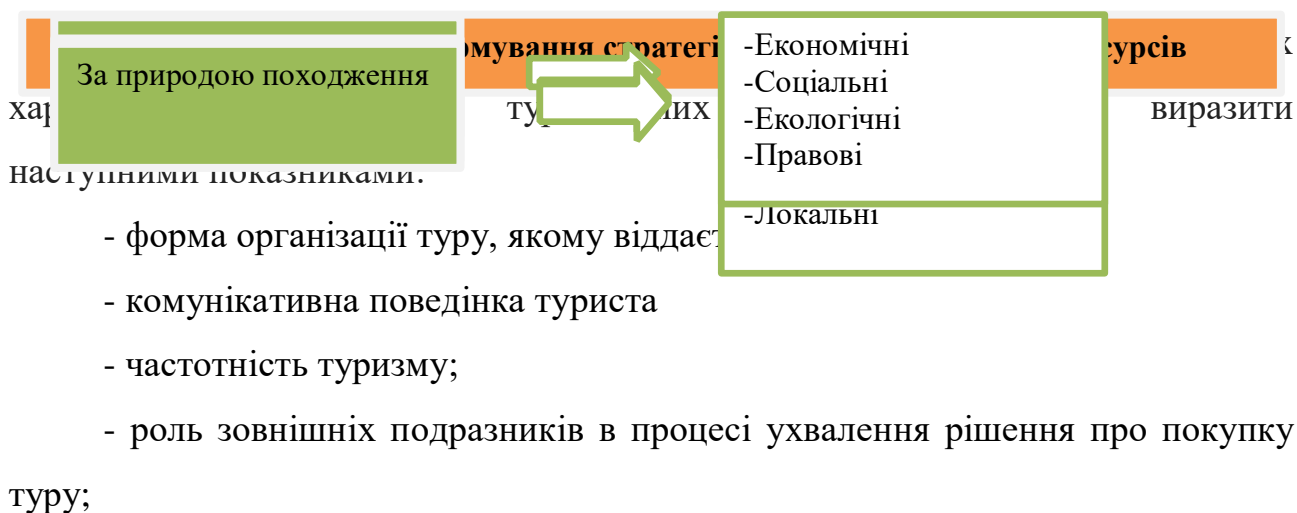
Класифікація чинників за видами ресурсної стратегії може бути характерною для територій, де туризм визначають спеціалізацію регіону, регіон без яскраво вираженої туристської спеціалізації та регіон, де туризм не відноситься до пріоритетних напрямів господарської діяльності. В залежності від цих чинників необхідно розробляти стратегію розвитку туристських ресурсів у регіоні.

Таким чином, для формування вдалої стратегії розвитку туристських ресурсів в регіоні слід враховувати значний ряд чинників, що впливають на стан та розвиток туристських ресурсів

Підсумовуючи все вище зазначене, пропонуємо класифікацію чинників впливу на формування стратегії розвитку ресурсів в регіоні (рис. 1.3.1).

Рис. 1.3.1. – Класифікація чинників впливу на формування стратегії розвитку ресурсів в регіоні [34]

- уявлення про торгову марку турфірми;
- переваги у виборі туристичного центру і географія туризму;
- уявлення туриста про ціну туру [34].

Особистісно-поведінкові фактори грають важливу роль в сучасному світі. Цей вид факторів, впливають на розвиток туристичних послуг. Вони складаються з мотивів, що забезпечують бажання споживачів подорожувати, дотримуючись туристичних потреб. Аналіз ролі психологічних факторів у формуванні ринку туристичних послуг показує, що мало туристів повертаються туди, де вони були раніше, за винятком випадків ділового, лікувального, профілактичного характеру або сентиментальних мотивів. Зі збільшенням доходу людина віддає перевагу психологічним мотивам при вирішенні нової поїздки. Сприйняття якості споживання туристичного продукту формується через деякий час після поїздки, оскільки споживач може лише моделювати свої очікування перед поїздкою на основі наявної інформації. Отже, важливим моментом є ідея товару ,який викликає певні очікування споживача, і якщо вони не мотивовані реальною якістю товару, споживач легко розчарується. Мета туризму – раціональна організація дозвілля для споживачів. Отже, розвиток туризму може залежати від двох основних моментів: дозвілля та фінансових ресурсів для його раціональної організації.

Таким чином, на формування стратегії розвитку туристських ресурсів впливає значна кількість чинників, що відрізняються своєю природою та регіональним поширенням. Врахування більшості чинників впливу при формуванні стратегії розвитку туристських ресурсів надасть можливість створювати ефективні програми розвитку туризму. На розвиток туризму впливають такі фактори : позитивні та негативні. Вони пов'язані з політичною, правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природні ресурси Закарпатської області як чинник його туристичної привабливості

Закарпаття це не просто одна із областей України, а й чудовий край з неповторними краєвидами, які перехоплюють подих туристів з усіх куточків світу. Відпочинок на Закарпатті всесвітньо відомі мінеральні джерела, садівництво і виноградарство, край мальовничих гір і долин. Своєрідна природа, комфортний клімат, курорти та архітектурні пам'ятки, цікаві літні і зимові маршрути, усе це зробило область краєм масового туризму.

Взимку Закарпаття приваблює своїми чудовими гірськолижними курортами, термальними водами, зимовими базами відпочинку, а в літку своїми зеленими лісами, чистим повітрям, мінеральними джерелами, величчю Карпатських гір, полонин і привітністю закарпатських людей.

Закарпаття має унікальні передумови формування на ринкових засадах рекреаційно–туристичного комплексу, а саме:

- географічна вигідне географічне положення (область є воротами України у Західну Європу) створює їй певні переваги для прискореної інтеграції в європейські структури, єдина область України, яка межує з чотирма центральноєвропейськими державами; пам'ятний знак «Центр Європи» встановлено поблизу с. Ділове Рахівського району;

- історична своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення, що у поєднанні з близькістю країн Західної Європи створює передумови для швидкої адаптації населення до ринкових умов господарювання;

- економічний досягнуті позитивні структурні зрушення служать вагомим передумовою для поступового економічного зростання;

- транспортний розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць з урахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області;

- природний наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустриального значення, ландшафтно–кліматичних зон (на Закарпатті знаходиться найбільша вершина Українських Карпат гора Говерла (2061); бере свій початок одна з найбільших річок Європи Тиса; єдина в Україні Долина нарцисів поблизу м. Хуст; високогірне озеро Синевір, розташоване на висоті 989 м);

- рекреаційний область володіє потужним природним потенціалом для санаторно–курортного лікування та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей економіки області (с. Солотвино Тячівського району знаходиться найбільша у світі алергологічна лікарня, розміщена у соляній шахті на глибині 300 м);

- екологічний порівняно низький рівень антропогенного забруднення довкілля та виняткова екологічна роль Карпат на континенті сприяють позитивному іміджу області [23].

Усі туристичні ресурси Закарпаття можна поділити на дві великі групи: природні й історико-етнокультурні ресурси. До природних належить навколишнє природне середовище з мережею сільських поселень, наявними природними об'єктами (гідрологічними, геоморфологічними, геоботанічний), які мають рекреаційні властивості, та ареалами мало змінених людиною природних екосистем [7].

З урахуванням унікальної специфіки Закарпаття, його багатого природно-ресурсного потенціал, проведено SWOT аналіз стану цього потенціалу (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Загальні характеристики сильних і слабких сторін, можливостей та загроз природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області [37]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Наявність значної кількості мінеральних сировинних ресурсів, у т.ч. нетрадиційних для України.</p> <p>Найвищі в Україні запаси лісових ресурсів.</p> <p>Високий рекреаційний потенціал регіону.</p> <p>Одні з найвищих в Україні та різноманітні запаси мінеральних джерел.</p> <p>Високий гідроенергетичний потенціал.</p> <p>Наявність різних ландшафтно-кліматичних зон.</p> <p>Багата флора і фауна, в т.ч. наявність унікальних видів, занесених у Програми захисту ЮНЕСКО.</p>	<p>Малоземелля.</p> <p>Практична відсутність власних енергетичних ресурсів.</p>
Можливості	Загрози
<p>Підвищення рівня використання мінерально-сировинної бази регіону, задіяння у виробництво нових родовищ корисних копалин.</p> <p>Можливість використання гідроресурсів в енергетичних цілях.</p> <p>Покращення координації, управління та відтворення лісових ресурсів.</p> <p>Формування територій ефективного землекористування.</p> <p>Залучення інвестицій у розвідку корисних копалин.</p> <p>Використання природно-ресурсного потенціалу у розвитку рекреаційно-туристичної сфери.</p>	<p>Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази, особливо у частині ліцензування використання мінерально-сировинних ресурсів.</p> <p>Надмірне використання та вичерпання природних ресурсів.</p> <p>Надмірне використання й порушення відтворення лісових ресурсів.</p> <p>Руйнування природних ресурсів внаслідок настання стихійних лих.</p> <p>Недостатній контроль за використанням природних ресурсів (несанкціоноване вирубування лісів, використання кар'єрів, мисливство, рибальство).</p>

З таблиці 2.1.1 видно, що, незважаючи на загрози й слабкі сторони, переважають сильні сторони, які мають значний потенціал для розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Природно-ресурсний потенціал вирізняється своєю унікальністю та привабливістю стосовно впровадження турпродукту на ринок.

Основними природними рекреаційними ресурсами Закарпаття є бальнеологічні, до яких відносяться лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит.

Офіційна статистика Закарпатської області виділяє 10 рекреаційних зон

на її території: Ужгородська рекреаційна зона, курорт Деренівка, Хустсько-Виноградівська та курорт Шаян, Мукачівська та курорти Карпати і Синяк, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Великоберезнянсько-Перечинська, Іршавська, Берегівська, Свалявська та курорт Поляна, Тячівська, Рахівська та курорт Кваси. Найбільше насичені санаторно-оздоровчими закладами Свалявська та Мукачівська зони [3].

Ужгородська лікувально-оздоровча зона базується на лікувальних властивостях слабомінералізованих кремнистих мінеральних вод Ужгородського та Деренівського родовищ.

Мукачівська лікувально-оздоровча зона володіє родовищами сульфідних вод та термальних вод декількох типів. На території зони розташовані клімато бальнеологічний курорт «Карпати» та бальнеологічний «Синяк» .

Великоберезнянсько-Перечинська лікувально-оздоровча зона базується на родовищах мінеральної води різних типів.

Міжгірсько-Воловецька лікувально-оздоровча зона характеризується унікальними вуглекислими мінеральними водами кількох типів з найбільшими запасами для Закарпаття. Тут розташований бальнеологічний курорт Сойми.

Свалявська лікувально-оздоровча зона представлена бальнеологічним курортом «Поляна», що базується на лікувальних вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих водах різної мінералізації.

Іршавська лікувально-оздоровча зона обумовлюється наявністю найбільших родовищ термальних метанових хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвих та йодо-бромних вод, що практично не використовуються.

Берегівська лікувально-оздоровча зона базується на значних запасах термальних вод трьох типів кременисті, азотні та азотно-метанові йодо-бромні хлоридно натрієві.

На території Хустсько-Виноградівської лікувально-оздоровчої зони розміщені курорт Шаян, які використовують родовища вуглекислих мінеральних вод.

Тячівська лікувально-оздоровча зона характеризується наявністю різних

типів мінеральних вод, ропи та палагових грязей солоних озер.

Рахівська лікувально-оздоровча зона базується на родовищах мінеральних вод різних типів. На його території розташований бальнеологічний курорт Кваси.

Основними критеріями, що визначають придатність території для рекреаційно-оздоровчого використання є наявність родовищ мінеральних вод та інших бальнеологічних ресурсів, а також сприятливих кліматичних та екологічних умов [1].

Лікувальними бальнеологічними ресурсами Закарпаття є також лікувальні грязі. Із чотирьох видів лікувальних грязей в області зустрічаються лише торфові грязі. Вони застосовуються в нагрітому стані для торфо лікування на курортах та в позакурортних умовах.

Лісові ресурси є одними із важливих видів рекреаційних ресурсів Закарпаття. Всі ліси Закарпаття, за винятком лісів заповідних зон, можуть використовуватися для рекреаційно-туристичних потреб. Проте основне навантаження припадає на ліси рекреаційного призначення (міські ліси і лісопарки; ліси зелених зон, в тому числі лісопаркові зони відпочинку; ліси округів санітарної охорони курортів; смуги вздовж постійних трас туристичних маршрутів міжнародного та загальнодержавного призначення). Найбільші площі зелених насаджень припадають на Ужгород і Мукачево. Курортні ліси виконують важливі захисні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції.

Вони підтримують потік мінеральних джерел, створюють сприятливі умови для відпочинку лікування та оздоровлення населення.

В регіоні курортні ліси виділені навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів. Забезпеченість курортними лісами досить висока .

Водні рекреаційні ресурси Закарпаття представлені ріками, озерами, ставками, водосховищами, які є придатними для рекреаційного використання, а також водоспадами, що цікаві як туристичні об'єкти.

Ріки. Найбільшими ріками регіону є Тиса, Уж, Латориця. Ріки Карпат мають гірський характер, вони відрізняються значними нахилами русел,

швидкими течіями, незначною глибиною.

Закарпаття багате і на озера. Більшість з гірських озер для рекреаційних потреб не придатні переважно через низьку температуру води. Проте завдяки своїй мальовничості вони цікаві як туристичні об'єкти.

Водоспади Закарпаття, або як їх ще тут називають – водограї чи гуки, надзвичайні за своєю дивовижною красою і неповторністю, завжди приваблювали численних туристів і справляли незабутнє враження.

Спелеоресурси Закарпаття представлені Карпатськими печерами. В регіоні нараховуються десятки печер, проте більшість з них відкрита лише для досвідчених спелеологів, для туристів без спеціального спорядження доступні лише декілька з них.

Закарпаття належить до регіонів України з найбільш розвинутою мережею природно-заповідних територій та об'єктів. На даний час в області функціонує Карпатський біосферний заповідник, а також створено 3 національні природні парки: «Карпатський», «Синевир», «Ужанський». Крім них існують заказники, пам'ятки природи та природні парки регіонального і місцевого значення [14].

Аналізуючи умови та стан освоєння рекреаційних ресурсів області, необхідно зупинитися на значенні і ролі туризму. Природні, кліматичні та ландшафтні умови Закарпаття сприятливі для організації різноманітних за видами, формами і способами проведення активних форм відпочинку [9]. Найбільш популярними і поширеними на сьогодні в Карпатах є гірськолижний та пішохідний туризм. Не дістали ще достатнього розвитку такі перспективні і цікаві його види як екотуризм, велотуризм, водний та кінний туризм, сільський зелений туризм тощо. Карпатські гори ідеальні для розвитку зимових видів туризму і спорту, причому як для любителів, так і для професіоналів: гірськолижного слалому, стрибків з трампліну, сноуборду. Це практично єдине місце в Україні, придатне для облаштування гірськолижних трас і спусків за найвищими світовими вимогами і стандартами. Гірськолижний туризм набуває дедалі більшого розвитку практично у всіх областях з гірськими територіями. У

Закарпатській області найбільш відомими зимовими курортами є: Воловець, Драгобрат, Міжгір'я, Подобовець, Рахів, Ясіня, на яких функціонує понад 40 витягів.

Сільський зелений туризм, як альтернативна форма організованим видам відпочинку, починає набувати все більшої популярності, зокрема, у традиційних туристичних зонах Закарпаття. На Закарпатті зупинитись на відпочинок у приватних власників можна в м. Воловець, м. Рахові, с. Ясіня, с. Синевір, с. Лазещина, с. Верхнє Водяне, с. Ужок, с. Малий Березний, с. Вишково.

За декілька останніх років розроблено та створено новий конкурентоспроможний туристичний продукт – тематичні туристичні маршрути: «Закарпатський туристичний шлях» (концепція пішохідних екотуристичних шляхів загальною протяжністю близько 380 км), «Закарпатський туристичний гастрономічний шлях» (представляє кулінарну майстерність та смакову гаму 9 національних кухонь), «Закарпатський туристичний винний шлях» (представляє традиції закарпатського домашнього виноградарства та виноробства), військовий шлях «Карпатська Україна» та військовий туристичний маршрут «Лінія Арпада», туристичний маршрут «Гуцульськими стежками».

Незважаючи на широкий туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття, процес його становлення й інтенсивність освоєння перебуває на початковій стадії. Причинами такого стану є відсутність дієвої інвестиційної стратегії і неефективне реформування туристично-рекреаційного комплексу загалом.

Основними користувачами мінеральних вод Закарпаття є санаторно-курортні та оздоровчі заклади.

Інформація про кількість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу в Закарпатській області за 2013-2017 рр. наведена в таблиці 2.1.2. Згідно даних таблиці, санаторно-курортних закладів за досліджуваний період постійно зменшувалася, зокрема внаслідок нестабільно соціально-економічної ситуації в країні загалом та області зокрема.

Таблиця 2.1.2

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади у Закарпатській області у 2013-2017

рр. [18]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	У них ліжок, тис.	всього	У них ліжок, тис.	всього	У них місць, тис.	всього	У них місць, тис.
2013	22	5,1	4	0,3	4	0,3	26	1,6
2014	22	5,3	4	0,3	5	0,3	27	1,9
2015	21	5,3	2	0,2	4	0,2	28	1,8
2016	19	4,0	-	-	4	0,2	22	1,0
2017	19	3,9	-	-	4	0,2	19	1,0

Одним із показників, спроможних визначити ефективність функціонування засобів розміщення лікувально-оздоровчого профілю, є кількість осіб, оздоровлених на базі. Дана інформація представлена в таблиці 2.1.3.

Таблиця 2.1.3

Чисельність відпочиваючих у засобах розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу в Україні у 2011-2015 рр. [27-28].

Кількість відпочиваючих в засобах розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість відпочиваючих по роках			Зміна значень показників 2011-2015 рр.	
		2011	2013	2015	Абсолютне відхилення, од.	Відносне відхилення, %
1	2	3	4	5	6	7
Санаторії	Місць	943029	1030002	434930	-508099	-53,9
	%	34,9	40,8	30,2		
Дитячі санаторії	Місць	226450	218733	109241	-117209	-51,8
	%	8,4	8,7	7,5		
Пансіонати з лікуванням	Місць	83498	62385	12293	-71205	-85,3
	%	3,1	2,5	0,8		
Санаторії-профілакторії	Місць	161267	129752	61348	-99919	-62,0
	%	6,0	5,1	4,2		

1	2	3	4	5	6	7
Будинки відпочинку	Місць	31424	29037	11229	-20195	-64,3
	%	1,2	1,2	0,8		
Пансіонати	Місць	393476	301161	65568	-32798	-83,3
	%	14,6	11,9	4,5		
Бази відпочинку	Місць	853547	745300	750914	-102633	-12,0
	%	31,6	29,5	51,8		
Оздоровчі заклади 1-2-денного перебування	Місць	8739	8437	3014	-5725	-65,5
	%	0,3	0,3	0,2		
Загалом	Місць	2701430	2524807	1448537	-1252893	-46,4
	%	100,0	100,0	100,0		

В Україні спостерігається катастрофічне зменшення туристів, що користуються засобами розміщення санаторно-курортного та оздоровчого профілю.

Проблеми, характерні для санаторно-курортної сфери, посилюються загальними ризиками, існуючими в умовах сьогодення. До них належать: недосконалість податкової політики, яка перешкоджає укладанню інвестицій у рекреаційну інфраструктуру та санаторно курортний комплекс; різке підвищення цін на енергоносії та продукти харчування; інфляційні процеси, які негативно впливають на вартість санаторно-курортного обслуговування; погіршення соціально-політичної ситуації в країні, що призводить до скорочення іноземного туристопотоку з метою лікувально-оздоровчого туризму [11].

Для поліпшення надання санаторно-курортних та медичних послуг у нашій країні необхідно відстежувати світові тенденції в галузі, з урахуванням зарубіжного досвіду, який мав значні успіхи в організації такої діяльності завдяки ефективному управлінню та використанню природних та матеріальних ресурсів, та стали визнані в світовій базі відпочинку. Природно-ресурсний потенціал регіону, сприятливе географічне положення, наявність джерел мінеральних та термальних вод є важливими передумовами пріоритетного розвитку галузі туризму, санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку для внутрішніх та іноземних споживачів. Проте, як показує досвід,

однієї тільки наявності природних ресурсів недостатньо для того, щоб успішно розвивати туристичну діяльність. Необхідна сучасна розвинена мережа санаторно-оздоровчих та курортних закладів, яка б успішно функціонувала на базі наявних природно-рекреаційних ресурсів. Це б дозволило успішно розвивати туризм.

2.2. Історико-культурна компонента оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку території пам'ятників матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу [25]. До групи історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, пам'ятки архітектури та містобудування, пам'ятки археології та пам'ятки монументального мистецтва.

Ефективне функціонування туристично-рекреаційної галузі значною мірою підсилюється наявністю розвиненої мережі історико-культурних рекреаційних об'єктів, кількість яких у Закарпатті включає понад 700 пам'яток історії та культури, в т.ч. понад 100 пам'яток архітектури [21].

В історико-культурному плані Закарпаття належить до найсвоєрідніших територій не лише України, але й Європи в цілому. На Закарпатті порівняно невелика площа зосереджена на значній частині пам'яток архітектури, культури та історії, добре збереглися звичаї та ритуали, самобутній фольклор, ремесла, це сприяє на туристичний інтерес і є важливим рекреаційним ресурсом. Пам'ятники архітектури регіону простягаються протягом понад 1000 років і представляють усі важливі стилі європейської архітектури.

Відокремлене від іншої України природною перешкодою – Карпатськими горами, Закарпаття століттями формувало свою особливу історію, культуру і

ментальність. Це виділяє найзахіднішу область і робить її унікальною з поміж інших регіонів України.

На території області знайдено багато археологічних об'єктів: Малокопанське городище і Королівська стоянка (Виноградівський р-н), печера Молочний камінь (Тячівський р-н), с. Рокосово (Хустський р-н), та ін. Останні два є одними з найбагатших та найцінніших надбань археології Європи. Великий залізоплавильний центр Закарпаття (III-I ст. до нашої ери), другий у Європі за кількістю та значенням знахідок, відкрито в Дякові й Новому Клиновому. Тут знайдено кілька поселень, а в них – більше десяти залізоплавильних горнів, ковальські, ювелірні та деревообробні майстерні. Розвиток землеробства, ремесел, та обміну між племенами сприяв появі виробів із міді і бронзи (III-II тисячоліття до нашої ери) [42] (таблиця 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Пам'ятки культурної спадщини національного значення Закарпатської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [19]

№ з/п	Найменування пам'ятки	Датування	Місцезнаходження	Вид пам'ятки	Охоронний номер	№ та дата рішення про взяття під охорону
1	2	3	4	5	6	7
м. Ужгород						
1.	Пам'ятник «Україна – визволителям»	1970 рік	вул. Собранецька	Пам'ятка монументального мистецтва	070001-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
2.	Пам'ятник українським живописцям Й. Й. Бокшаю і А. М. Ерделі	1993 рік	Жупанатська площа	пам'ятка монументального мистецтва	070002-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Берегівський район						
3.	Городище	IX-XIII століття	с. Вари	пам'ятка археології	070003-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
4.	Поселення багатошарове	VI-IV тис. до н.е, IV-III тис. до н.е.	с. Залеонь	пам'ятка археології	070004-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4	5	6	7
5.	Могильник давніх мадярів	IX-XIII століття	с. Чома	пам'ятка археології	070005-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
6.	Городище «Товвар»	IX століття до н.е. - IV століття	с. Дийда	пам'ятка археології	070006-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Виноградівський район						
7.	Стоянка	1,5 млн.- 10 тис. років до н.е.	смт Королево	пам'ятка археології	070007-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
8.	Залізобробний центр	II-I століття до н.е.	с. Неветленфолу	пам'ятка археології	070008-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Іршавський район						
9.	Городище	IX століття до н.е. - IV століття	м. Іршава	пам'ятка археології	070009-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
10.	Городище	IX століття до н.е.-IV століття	с. Арданово	пам'ятка археології	070010-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Мукачівський район						
11.	Опідум (городище) кельтів	IX ст. до н.е.-IV ст.	м. Мукачеве	пам'ятка археології	070011-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Тячівський район						
12.	Стоянка печерна	1,5 млн.-10 тис. років до нашої ери	с. Велика Уголька	пам'ятка археології	070012-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
13.	Солекопальня «Горци»	IX століття до н.е.-IV століття	с. Солотвино	пам'ятка археології	070013-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
Ужгородський район						
14.	Поселення слов'ян	III-IV століття	с. Галоч	пам'ятка археології	070014-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928
15.	Поселення слов'ян	IX століття до н.е.-IV століття	с. Холмок	пам'ятка археології	070015-Н	Постанова КМУ від 03.09.2009 № 928

Найбільш визначними об'єктами культурно-історичної спадщини є замки

– цінні архітектурні споруди, свідки оборонної будівельної техніки середньовіччя. Крім виконання оборонної функції, замки були також адміністративними і культурними осередками. В їх інтер'єрах збереглися цікаві архітектурні деталі, фрески, внутрішнє начиння, оздоблення, герби їх володарів тощо [59].

Перші захисні укріплення з'явилися на території Закарпаття в бронзовому віці. Це були просто городища-гради, укріплені земляним валом та ровом, наприклад Арданівське, Стремтура (Іршава). Та найбільш завершену форму оборонної споруди представляють замки XI-XVII ст. Замки Закарпаття можна умовно поділити на дві групи: замки, основною функцією яких були нагляд і збір данини з підвладної території, до таких належать, наприклад Мукачівський, Квасівський, Броньківський, Невицький замки. Друга група – замок-охоронець підвладної території – Ужгородський, Виноградівський, Королевський, Чинадіївський, Середнянський замки. Всі закарпатські замки, окрім Середнянського та Чинадіївського, побудовані на височинах (стрімка скеля, одинокий пагорб серед рівнини) [12,22,35].

Майже всі замки Закарпаття неодноразово перебудовувалися, тому для кожного з них характерними є архітектурні фрагменти із різних стилів. Так, внутрішній палац Ужгородського замку споруджено у романському стилі, до речі, це єдиний чистий приклад романського стилю на Закарпатті. Замок в Ужгороді кілька разів перебудовувався і остаточного свого вигляду набув у XVII ст. Більш яскраво у замковій архітектурі виражена готика. Це готичні вежі Невицького, готичні палаци Мукачівського та Ужгородського замків. Ренесанс несуттєво вплинув на фортифікаційні споруди, його наслідки можна спостерігати на прикладі внутрішнього оформлення замків Ужгорода і Мукачева [35, 42].

Перлиною пам'яток архітектури є дерев'яні церкви Закарпаття. Історико-архітектурні пам'ятники дерев'яного мистецтва є важливими туристично-екскурсійними об'єктами. На території регіону збережено 118 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти сторіч [33].

Великою популярністю у туристів користуються музеї Закарпаття, серед яких є унікальні, чи не єдині в Європі (таблиця 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Показники відвідування музейних закладів Закарпатської області у 2013-2017 рр. [15]

Роки	Кількість музеїв, од.	Кількість відвідувачів музеїв, тис.
2013	16	434,3
2014	15	427,2
2015	15	440,3
2016	14	599,3
2017	14	694,3

Відпочинок в закарпатських селах надає можливість міським жителям відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо [51]. Це, наприклад, музей ковальської справи «Кузня Гамора» в с. Лисичево Іршавського району та музей лісосплаву на річці Озерянка Міжгірського району. Власники сільських садиб розробляють і пропонують цікаві програми відпочинку для своїх гостей.

Закарпатський обласний краєзнавчий музей працює з 1945 р. Його зібрання нараховують близько 110 тисяч експонатів, які ознайомлюють з багатовіковою історією та культурою краю. Експозиції, залежно від тематики, об'єднані в окремі фонди, колекції, відділи. Серед найцінніших зібрань музею – етнографічні фонди, в яких лише народних вишивок налічується понад 2 тис.; одна з найбільших в Україні колекція бронзових виробів – 3 тис. предметів, більшість з яких датується XIII-XII ст. до н. е.; нумізматична колекція; колекція вогнепальної зброї з XIV до поч. XX ст.; старовинні манускрипти та ін. [24, 25].

Закарпатський музей народної архітектури та народного побуту - це оригінальний ансамбль української національної спадщини, що складається з архітектурних коштовностей старого закарпатського села та зразків найдавніших та найпоширеніших видів народного мистецтва. Це один з перших в Україні музеїв під відкритим небом, який відкрили для відвідувачів у червні

1970 року. З заходу на схід є зразки житла з районів Закарпатської низовини - долянин, а на пагорбах -горян: бойків та гуцулів, а також будинки угорського та румунського населення. Музей під відкритим небом має сім дворів, шість житлових будинків, церкву, дзвіницю, школу, кузню, млин, роздягальню ступи та корчму. У музеї зберігається понад 14 000 виставок.

Закарпатський обласний художній музей належить до числа найважливіших осередків культури краю. Його було створено в 1945 р., а з 1979 р. музейна колекція переміщається в історичний центр міста і займає будову колишнього жупанату – пам'ятника архітектури 1809 р., що є яскравим взірцем класицизму. У ньому зберігається найбільш повна на теренах України колекція угорського мистецтва XVIII-поч. XX ст., що пояснюється спільністю історичної долі Угорщини і Закарпаття [31].

Затисянський краєзнавчий музей відкритий для відвідувачів у 70-х рр. XX ст. в староугорській будівлі (1895). Експонати музею знайомлять відвідувачів з історією, життям та звичаями угорськомовного населення Закарпаття. На території музейного двору під відкритим небом розміщені хата вчителя, садиба бідняка, будинок середняка, греко-католицька церква – все це відображає життя та типовий побут жителів Затисянщини початку 20-х рр. минулого століття [33].

Діюча кузня – унікальна пам'ятка, своєрідність якої полягає в тому, що сила падаючої води з річки Лисичанка використовується для того ,щоб привести в дію важких ковальські молоти для виробництва сільськогосподарської продукції із заліза. Це принцип, по якому ковалі працювали раніше. Коваль був побудований на початку 19 століття і працював майже безперервно до днів радянської колективізації. Зараз працює, як музей.

«Музей вишивки і стародавнього одягу» розташований в центрі селища Буштино в приміщенні магазину «Художній салон». В ньому зібрана колекція стародавнього чоловічого і жіночого одягу, вишивок і предметів побуту, що пов'язані з ткацтвом і вишиванням. Всі експонати зібрані по селах Тереслянської долини – Буштино, Вонігово, Ново-Барово, Тересля, Дулово і

Кричево.

Ткацький верстат був майже в кожній буштинській родині. В Буштині здавна вважалося, що кожна дівчина повинна вміти виконувати всю ткацьку роботу. Основною сировиною для ткацтва в нашому Буштині були волокна луб'яних культур – конопель і рідше льону та овечої вовни. Обробці рослинної ткацької сировини передує велика підготовча робота, так як отримання конопляних волокон зв'язано з досить трудомісткими тривалими агротехнічними процесами, які залежали від: підготовки ґрунту, посіву, обробітку та збирання рослин конопель. Обробка їх стебел становить складний процес поетапної підготовки волокон до прядіння.

Село Грушово в Тячівському районі відоме як один із центрів культури та духовності, де почалося книгодрукарство в Україні (цей факт доведено істориками). Справа, заснована Кирилом і Мефодієм, поширилася з Грушівського монастиря.

Всі виставки були зібрані протягом багатьох років, і їх число, мабуть, вистачить на десятки виставкових залів. Деякі з них унікальні і можуть стати дорогоцінною реліквією для будь-якого музею столиці. Серед них: 600-річне рукописне «Євангеліє», ікона Закарпатської школи живопису, стара церковна чаша, рідкісні марки з різних країн, перша українська гривня, тощо. Крім того, музей зібрав понад 200 зразків одягу, переважно гуцульських. 250 рушників ручної роботи, прядки, більшість предметів домашнього вжитку (посуд, глечики, пофарбований посуд). Кожна з цих речей унікальна, орнаменти та вишиті мотиви не повторюються.

Кожна нація, кожен народ і, навіть, кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками. Звичаї – це душа народу, найзаповітніші його бажання, світлі мрії і думка. Із століття в століття переходять вони від старшого покоління до молоді.

Україна – велика держава і історія її дуже давня. Кожен куточок України відрізняється своїми звичаями і традиціями. Та особливо вони збереглися у Західній Україні, зокрема, на Закарпатті.

На Закарпатті туристи під час святкування Різдва за західним християнським обрядом – можуть сповна поринути традиції, насолодитися ексклюзивними національними святвечірніми наїдками, послухати колядок. Карпатський регіон, зокрема й Закарпаття, є однією з тих земель України, де різдвяні традиції збереглися найкраще.

Більшість закарпатців старанно готується до Святвечора напередодні Різдва. Ввечері 6 січня, закарпатські господині традиційно готують 12 страв на Святвечір. За стіл не сідають поки не зійде перша вечірня зірка. Закарпатці сідають за прикрашений стіл у святковому одязі – до багатства і везіння протягом року. Щоб родина була міцна та єдина дехто зв'язує вилки та ложки рушником після святкової вечері.

Хороший закарпатський господар у ніч на Різдво виходить до себе у сад і «лякає» сокирою дерева, які цьогоріч не приносили хорший урожай. Господар замахується сокирою над деревом і обіцяє зрубати його, якщо і надалі буде слабкий урожай.

За доброю традицією, рано на Різдво Христове перший колядник повинен бути молодий хлопець чи бетлегемі. Дівчат, як правило, не пускають першими до хати. Це робиться «на серенчу», тобто, щоб цілий рік щастило.

До речі, у віддалених селах Карпат, кажуть, ще досі старожили у ніч Різдва або ранок виходять з трембітами і гулом сповіщають про початок святкування Різдва.

Закарпатці традиційно віддячують за коляду у хаті. Колись давно хороший господар за коляду давав малечі фрукти, солодощі чи інші подарунки. Сьогодні більшість закарпатців віддячують грошима і рідше солодощами. Ввечері хлопці збираються гуртом і ходять колядувати до незаміжніх дівчат.

Динамічному розвитку туристично-рекреаційної галузі Закарпаття сприяє організація фестивалів та фестів, які є альтернативними шляхами економічного розвитку окремих територій. Практично у всіх районах області щороку проводяться численні фестивальні заходи місцевого, регіонального і міжнародного значення, до обласного календаря подій і фестивалів включено

понад 200 фестивалів. Незважаючи на велику кількість фестивалів міжнародний статус мають лише окремі з них [10].

Найбільш популярними фестивалями на Закарпатті є винні, які отримали статус візитки краю: «Червоне вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божоле». Головним принципом винних фестивалів є їх проведення в місцях виробництва (Берегівському, Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському районах).

Закарпаття – багатонаціональний край на його території якого проживають представники понад 100 національностей, зі своєю культурою, звичаями, обрядами. Щорічно в Закарпатті за сприяння національно-культурних товариств проводиться велика кількість фестивалів фольклорно-етнографічного спрямування. Вони базуються на принципах свідомості, підтримують традиції та звичаї національних меншин і є потужним ресурсом для розвитку туризму. За сприяння культурних товариств в краї проводяться національні свята та фестивалі румунського («Мерцишор»), словацького («Словенська веселіца» і, «Фаш'янговий (масляний) бал», русинського («Червена Ружа»), угорського, німецького населення [56].

Важливим фактором можна вважати значну кількість пам'яток історії та культури на Закарпатті, їх різноманітність і цінність для збереження історичної пам'яті наших предків, для розвитку туризму, значення якого в житті Закарпаття важко переоцінити. Доказом цього є успіх популярність туристичних маршрутів «Стежками опришків», «Палаці Закарпаття», «Дерев'яні храми Закарпаття», «Замки Закарпаття», «Древні кам'яні храми Закарпаття», «Монастирі Закарпаття», «Карпатська Україна» та ін. Проте історико-культурний потенціал області, за винятком деяких пам'яток, в туристичних цілях використовується недостатньо. Історичні та культурні ресурси можна ефективно використовувати в сільському туризмі та на екскурсіях, особливо у високо гірських селах, за умови наявності розвиненої соціальної та транспортної інфраструктури.

2.3. Інфраструктурна компонента оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатського регіону

Закарпатська область – унікальний за своїм природнім потенціалом регіон України. Область межує з 4 країнами Європейського Союзу, але, незважаючи на високий природній та транзитний потенціал рівень, розвитку інфраструктури в Закарпатській є низьким. Головним чинником ефективного використання туристичних ресурсів регіону загалом, є кількісний та якісний стан туристичної інфраструктури.

Згідно Закону України «Про туризм», до туристичної інфраструктури належать різні суб'єкти туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [55]. Таким чином, це будівлі і споруди, засоби комунікації, транспортна система, які задіяні в наданні туристичних послуг.

Під інфраструктурою туристичного бізнесу розуміють також сукупність організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем [38, с. 173].

Туристична інфраструктура охоплює:

- туристичні ресурси – сукупність природних, історичних, культурних, соціально-економічних та інших ресурсів відповідної території, які задовольняють різні потреби туриста; суб'єктів туристичної діяльності [47];

- суб'єкти які зареєстровані в країні відповідно до чинного законодавства та мають ліцензію чи дозвіл на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг, та занесені до державних реєстрів туристичних компаній; такий суб'єкт туристичної діяльності, як туроператор безпосередньо та регулярно здійснює діяльність, пов'язану зі створенням туристичного

продукту, продажем та наданням туристичних послуг, та посередницькою діяльністю з надання типових та супутніх послуг;

- індустрія туризму – низка туристичних одиниць, організаційних структур з питань харчування, транспорту, торгівлі, культури, освіти, спорту тощо, які пропонують послуги, виробництво та продаж товарів для задоволення потреб туристів;

- туристичні послуги – послуги щодо розміщення, харчування, інформаційні та рекламні послуги, а також культурні, спортивні, побутові, розважальні тощо (послуги для задоволення потреб туристів);

- туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс, який поєднує такі послуги, що реалізуються або пропонуються до реалізації за єдиною ціною. Сюди входять: а) послуги перевезення; б) послуги проживання; в) інші туристичні послуги, не пов'язані із перевезенням і проживанням [2].

Аналізуючи туристичну інфраструктуру, відзначимо, що вона сприяє розвитку туристичних ресурсів, спрямованих на створення умов для функціонування підприємств туристичної індустрії, формуванню і розвитку туристських дестинацій. Особливість туристської інфраструктури полягає в тому, що вона здійснює обслуговування місцевого населення і туристів, в зв'язку з цим її розвиток сприяє туристському освоєнню території, поліпшуються умови і якість життя населення, зростає привабливість території для гостей і туристів, виникає необхідність створення нових робочих місць для місцевого населення, що проживає на її території [39].

Формування та розвиток туристичної інфраструктури є основою функціонування ринку туристичних послуг. Це можна пояснити тим, що розвинена інфраструктура регіону є привабливою і бажаною для розміщення нових туристських об'єктів, споруд, тому, як правило на цій території присутні об'єкти основної інфраструктури [29].

Забезпечення зростаючої ролі туризму на соціально-економічні умови функціонування Закарпатської області вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості і

туристичних можливостей регіону, виявлення унікальних об'єктів туристського інтересу, визначення напрямів розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально економічного результату, тобто завдань, які пов'язані з управлінням туристичними ресурсами [53].

Для вироблення пропозицій та напрямів подальшого розвитку необхідно визначити пікові періоди, що забезпечують максимальну кількість відвідувачів та періоди з мінімальною кількістю відвідувачів.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області у 2018 році нараховувала 511 об'єктів, з них: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних [21].

У 2018 році для інформування туристів та гостей щодо наявних туристичних можливостей на території області функціонувало 25 туристично-інформаційних центрів (у 2017 р. – 24; у 2016 р. – 19; у 2015 та 2014 роках – 28) [21].

На території області діють 63 гірськолижні витяги (52 бугельних, 8 крісельних, 2 якірних, 2 елеваторного типу), 33 ратраки та 44 пункти прокату гірськолижного спорядження.

У 2017-2016 роках діяло 69 витягів, 35 ратраків, 46 пунктів гірськолижного спорядження. У 2015-2014 роках – 73 витяги, 27 ратраків, 34 пункти прокату гірськолижного спорядження [21].

У 2018 році було промарковано туристичні маршрути протяжністю 98,3 км., у 2017 році – 58,6 км, у 2016 році – 48 км. Загальна довжина промаркованих маршрутів за 2016-2018 роки становить 204,9 км [21].

Розвиток галузі фізичної культури і спорту в регіоні характеризується стабільністю основних показників як чисельності осіб, які займаються фізкультурою і спортом, так і кількістю закладів, що надають послуги з проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. Одним з найголовніших напрямів у сфері фізичної культури і спорту є створення умов для належного охоплення широкого загалу населення засобами фізичної культури і спорту, зокрема відновлення, реконструкція та модернізація

існуючої спортивної інфраструктури та збільшення кількості спортивних об'єктів шляхом будівництва нових споруд для організованих занять фізичною культурою і спортом. Позитивна динаміка збільшення кількості спортивних майданчиків із штучним покриттям (без урахування попередньо облікованих об'єктів, на яких проведено капітальний ремонт, реконструкцію або модернізацію) для занять широкого загалу населення області наведена в таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Спортивні споруди Закарпатської області у 2016-2018 рр. [15]

Показники	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Площинні спортивні споруди, усього	1496	1502	1509	13	7	0,87	0,47
у тому числі – спортивних майданчиків із синтетичним покриттям	111	121	137	26	16	23,42	13,22

Разом із наявним потенціалом (кліматичним, інфраструктурним тощо) область претендує і планує стати центром тренування національних збірних з різних видів спорту, а також місцем організації та проведення змагань різного рівня. Важливо зазначити, що область активно працює над збільшенням кількості спортивних споруд та покращенням матеріально-технічної бази існуючих закладів спорту і фізичної культури.

Важливу роль в розвитку туристичної галузі Закарпатської області відіграє транспортний комплекс, який є розвинутою системою транспортного сполучення між населеними пунктами, об'єктами господарського призначення та транспортного сполучення через державний кордон.

Вигідне географічне розташування краю, забезпеченість туристично-рекреаційними ресурсами, розвинена туристична інфраструктура є вирішальними у системі обслуговування не тільки внутрішніх, транзитних а й зовнішніх пасажиропотоків, що прямують з країн/у країни Західної Європи,

Прибалтики, Росії, Білорусі. Територію області перетинають залізничні та автомобільні траси міждержавного, державного та місцевого значення. Пасажирські перевезення всіх видів сполучення обслуговуються

Для забезпечення основних напрямків перевезень пасажирів на території області функціонує 17 автостанцій, вони обслуговують міжобласний напрямок – Київ, Луцьк, Львів, Івано-Франківськ, Чернівці, Підволочиськ, Коломия, Кам'янець Подільський, Одеса та міжнародний [52].

Регулярні пасажирські перевезення здійснюються 550 автомаршрутами, серед них 22 міжнародні, 14 міжобласні, 74 міжміські, 208 приміські, 32 міських. Важливим напрямком автотранспортного сполучення регіону є міжнародний. З автостанцій області виконуються регулярні рейси до міст Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії (таблиця 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Відстань Закарпатської області до найближчих європейських країн [60]

Країна	Відстань, км
Польща	651
Словаччина	295
Угорщина	373
Румунія	473

Важливу роль в розвитку туризму регіону відіграє залізничний транспорт, який забезпечує перевезення внутрішніх туристів та іноземців. Його інфраструктура є менш розвинутою, він забезпечує 15% пасажиропотоку. Загальна довжина залізничних колій в області становить 1476 км [52].

Впродовж 2018 року з аеропорту «Ужгород» відправлено 175 повітряних суден (125,9 % до 2017 року), що виконували чартерні рейси, з яких переважно повітряні судна авіації загального призначення (малотоннажні); за звітний період відправлено 257 пасажирів (141,2 % до 2017 року) [21].

Туристична галузь Закарпатської області не може існувати без належного транспортного забезпечення та розвинутої транспортної інфраструктури туризму. Рекреанти, які відвідують регіон з туристичною метою чи метою лікування та відпочинку, повинні отримувати якісні транспортні послуги, мати

можливість потрапити до всіх рекреаційно-туристичних об'єктів, незалежно від місця розміщення. Враховуючи те, що більшу частину території області займають гори і високогір'я, розвитку транспортної інфраструктури туризму необхідно приділяти більше уваги, відновлювати «старі» дороги, будувати нові, реконструювати діючі.

Розміщення є одним із найважливіших елементів туризму. Немає розміщення (немає ночівлі) – немає туризму. В інфраструктурі туризму одне із центральних місць займають готелі, мотелі та інші місця для короткотривалого перебування. Показники засобів розміщення Закарпатської області у 2012-2018 рр. наведено у таблиці 2.3.3.

Таблиця 2.3.3

Колективні засоби розміщування у Закарпатській області у 2012-2018 рр. [15]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2012	208	12821	216723
2013	284	16947	245663
2014	287	17929	220644
2015	268	16930	230000
2016	256	15865	269250
2017	250	15310	313082
2018	54	3748	114619

Згідно даних таблиці 2.3.3, за 2012-2018 рр. у Закарпатській області кількість колективних засобів розміщування зменшилася на 154 одиниці, а місць у закладах – на 9073. Хоча у 2013-2014 рр. відбувалося зростання як кількості закладів розміщення, так і кількості місць, до 2015р. тенденція змінилася на протилежну. На зменшення зазначених показників вплинуло ускладнення економічного становища в країні під впливом низки соціально-політичних чинників. Але разом з тим, кількість розміщених осіб у цих закладах за 2014-2017 рр. переважно зростала і в 2017 р. склала 313082 осіб, що на 92 438 особи більше порівняно з 2014 р. Тобто, протилежні тенденції зміни кількості колективних закладів розміщування та кількості розміщених осіб

свідчить про підвищення ефективності використання номерного фонду готельного господарства.

Крім забезпечення туристів комфортними умовами проживання під час подорожей, не менш важливе значення виконує забезпеченість їх послугами харчування, що надають підприємства сфери ресторанного господарства. Кількість діючих підприємств тимчасового розміщення й організації харчування станом на 1 листопада 2017 року у Закарпатській області становила 199 одиниць [15].

Протягом останніх років область активно інвестує у розвиток туристичної інфраструктури, підвищення привабливості регіону, планує промоцію туристичного потенціалу регіону.

Зокрема в області діє «Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 роки», затверджена рішенням сесії обласної ради 22.12.2015 № 95. Програма передбачає фінансування наступних заходів:

- розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області;
- популяризація туристичного потенціалу області;
- навчальна діяльність та науково-педагогічна підтримка сталого розвитку туризму та курортної діяльності;
- формування ефективної моделі управління та координації туризму в області;
- активізація сталого розвитку туристичної сфери області;
- співфінансування проекту регіонального розвитку «Розвиток туристичної Закарпатської області через покращення навігаційних елементів та встановлення туристичних стоянок» [21].

Аналіз туристичних потоків до Закарпатської області, дозволяє виявити тенденцію до збільшення кількості внутрішніх туристів та екскурсантів на території області (таблиця 2.3.4).

Важливим фактором зростання кількості внутрішніх туристів стало збільшення кількості сільських зелених садиб у Закарпатській області (рис. 2.3.1).

Таблиця 2.3.4

Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами у
Закарпатській області у 2012-2018 рр. [54]

Роки	Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, усього	в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2012	20180	733	11792	7655
2013	19892	515	12963	6414
2014	11625	6	9815	1804
2015	10656	13	7594	3049
2016	11601	68	7939	3594
2017	14652	102	10534	4016
2018	25348	183	18907	6258

У 2018 році, на території області надавали послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля понад 460 сільських садиб, у 2017 році – 450 садиб; у 2016 – 400 садиб; у 2015 та 2014 роках – 360 садиб.

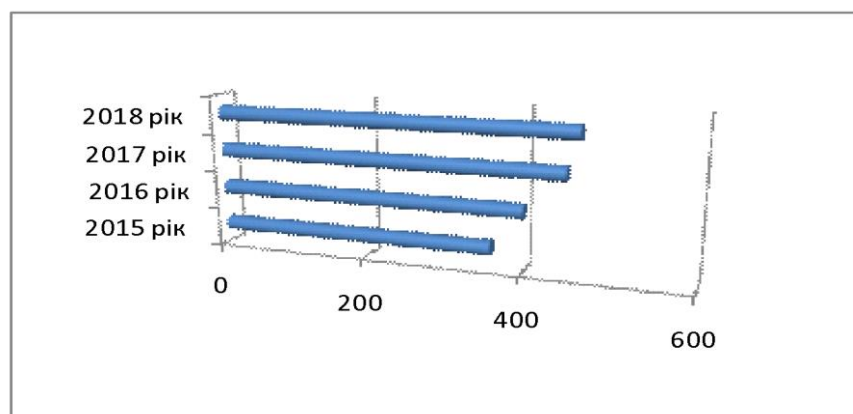

Рис. 2.3.1. – Кількість сільських зелених садиб на Закарпатті у 2015-2018 рр. [44]

Таким чином, туристичний ринок Закарпатської області відзначається вигідним географічним положенням, близькістю до кордону з європейськими державами та різноманітним туристичним потенціалом. Але на сучасному етапі звертається суттєва увага на комфортність перебування на даній території – тобто, на рівень розвитку туристичної інфраструктури регіону. Резерви для покращення умов, якості обслуговування достатньо, але поруч із цим йдуть складові успіху розвитку цього напрямку в регіоні – це збереженість природних ландшафтів, доступність місцевості, вигідна інфраструктура, цікаві туристичні місця та об'єкти, імідж області, рекреаційні комплекси та курорти.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі дослідження й аналізу теоретичних та практичних аспектів підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів регіону, були зроблені наступні узагальнення та висновки.

1. Охарактеризовані теоретичні засади, складові елементи та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу. Важливість виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території та їх взаємозв'язків, а також ступеню впливу на ефективність туристичної діяльності обумовлена тим, що на основі представленої інформації можлива подальша розробка комплексних програм розвитку туризму на відповідній території, найбільш оптимальне використання всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу.

2. Розглянуті сучасні методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу. Розроблені та аналітично обґрунтовані методики оцінки рекреаційного потенціалу можуть сприяти відстеженню негативних тенденцій, що його стосуються, та дасть можливість здійснювати прогнози щодо можливих змін розвитку потенціалу. Для забезпечення вищевказаних моментів необхідним є застосування науково-прикладних аспектів, що стосується питань вибору методів аналізу розвитку рекреаційного потенціалу, показників, що суттєво та об'єктивно зможуть представити дійсний стан справ, правильної інтерпретації отриманих даних та прийняття на їх основі конструктивних управлінських рішень

3. Визначені передумови та чинники формування та оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу. Проаналізувавши існуючі підходи до визначення чинників впливу, була запропонована їх класифікація, що включила чинники, які мають всеохоплюючий характер і здатні впливати на більшість типів туристських ресурсів. Врахування більшості чинників впливу при формуванні стратегії розвитку туристських ресурсів надасть можливість

створювати ефективні програми розвитку туризму, а також більш чітко змоделювати економічні ефекти від їх реалізації, значно спростить розробку програмних заходів та схем розвитку туризму.

4. Проведена оцінка природних ресурсів Закарпатської області. Закарпаття надзвичайно перспективний регіон України з точки зору туризму, рекреації та відпочинку. З року в рік туристичний потенціал Закарпатської області нарощується. Унікальний рекреаційний потенціал, який сприяє розвитку практично усіх видів туризму, з кожним роком залучає в Закарпаття все більше відпочиваючих. Сьогодні цей край користується все більшою популярністю не лише у громадян України й країн СНД, але й багатьох країн Європи та Азії. Основними напрямками розвитку туризму в області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський, пішохідний туризм. У області є всі умови для розвитку внутрішнього та іноземного туризму, які набули популярності. Важливо зауважити, що за останні роки відчутно зросла популярність сільського зеленого туризму.

5. Здійснено аналіз історико-культурної компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області. Історико-культурний потенціал області, за винятком деяких пам'яток, в туристичних цілях використовується недостатньо. Історико-культурні ресурси ефективно можуть використовуватися у сільському туризмі та екскурсійній діяльності, особливо у високогірних селах, за умови розвиненої соціальної та транспортної інфраструктури.

6. Здійснено аналіз інфраструктурної компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатського регіону. На Закарпатті існують усі передумови для розвитку туристичної сфери. Однак, одним із лімітуючих чинників розвитку туризму в регіоні є незадовільний стан туристичної та інформаційної інфраструктури, особливо в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних коридорів, відсутність підходу до рекламування національного туристичного продукту. З проведеного аналізу, першочерговим завданням щодо покращення туристичної інфраструктури регіону є, забезпечення інфраструктурного облаштування визначних об'єктів історико-

культурної спадщини у складі регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів, формуванні регіональної мережі туристично-інформаційних центрів і пунктів єдиної інформаційної системи, розширенні мережі соціальних закладів розміщення на зразок кемпінгів та костелів, облаштування маршрутів, місць для відпочинку в лісах та гірських районах, оглядових майданчиків, центрів туристичної інформації, інформаційних стендів на дорогах тощо.

Для підвищення ефективності та раціонального використання природно-ресурсного та туристично-рекреаційного потенціалу вкрай важливим є розв'язання цілого комплексу завдань, а саме: проведення обстеження та інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду; відновлення роботи непрацюючих чи неефективно працюючих туристично рекреаційних закладів, охорона історико-культурної спадщини; забезпечення раціонального використання термальних і мінеральних вод.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про курорти: Закон України від 5.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 15.03.2020).
2. Про туризм: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2020).
3. Багрій М. В. Сучасний стан рекреаційних зон Закарпаття / М. В. Багрій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Економіка». – 2013. – № 2 (39). – С. 13-15.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
5. Бережна І. В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим) / І. В. Бережна. – НАН України : Інститут регіональних досліджень, 2004. – 640 с.
6. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушак. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006 – 288 с.
7. Вачевський М. В. Розвиток рекреаційної сфери в Карпатському регіоні / М. В. Вачевський // Український бальнеологічний журнал. – 2001. – № 1. – С. 99-104.
8. Виклюк Я. І. Методи побудови густоти потенціального поля рекреаційної привабливості території / Я. І. Виклюк // Штучний інтелект. – 2009. – № 2. – С. 151-160.
9. Волошин І. М. Туристична привабливість природно-заповідного фонду Закарпатської області та перспективи його використання / І. М. Волошин, Г. В. Симочко // Науковий вісник Чернівецького університету. «Географія». – 2011. – № 587-588. – С. 54-59.

10. Вороніна Г. Б. Фестивальний туризм як новий напрям світового туризму / Г. Б. Вороніна // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 10. – С. 341-342.
11. Галасюк С. С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С. С. Галасюк, К. А. Галасюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 5 (254). – С. 16-21.
12. Географічна енциклопедія України : в 3-х томах. Т.3. / Редкол.: ... О. М. Маринич та ін. – [б. м.] : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1993. – 480 с.
13. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізми формування та реалізації: монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 161 с.
14. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси / В. І. Гетьман. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2010. – 136 с.
15. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2020).
16. Гуляев В. Г. Туризм: экономика, управление, устойчивое развитие : учебник / В. Г. Гуляев, И. А. Селиванов. – М. : Советский спорт, 2008. – 228 с.
17. Дащук Ю. Є. Методичний підхід до оцінки рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону / Ю. Є. Дащук // Економічний аналіз. – 2013. – Том 14. – № 1. – С. 64-70.
18. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2020).
19. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (місцевого значення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245082884&cat_id=245037959 (дата звернення: 22.04.2020).
20. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Л. П. Дядечко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.

21. Закарпатська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2020).
22. Замки Західної України : путівник / упоряд. В. Томчук. – Львів : АзАрт, 2014. – 96 с.
23. Зінько Ю. С. Туризм у Карпатському регіоні: загрози для довкілля та способи сталого розвитку / Ю. С. Зінько, М. П. Мальська, М. Б. Іваник, С. Ф. Благодир // Вісник Львівського університету. Серія: географічна. – 2014. – Вип. 45. – С. 443-451.
24. Качій Ю. З історії музейної справи на Закарпатті / Ю. Качій // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Ужгород : Патент, 1995. – Вип. 1. – С. 5-8.
25. Кифяк В. Ф. Оцінка потенціалу рекреаційної привабливості Карпатського регіону / В. Ф. Кифяк // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. – 2010. – Ч. III. – 12 с.
26. Козырев В. М Туристическая рента / В. М Козырев. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 110 с.
27. Колективні засоби розміщування в Україні у 2011 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 190 с.
28. Колективні засоби розміщування в Україні у 2015 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 200 с
29. Костюк І. В. Поняття стратегії економічного розвитку країни: соціальний вимір / І. В. Костюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.10. – С. 212-218.
30. Кривов С. В. Определение туристической привлекательности региона Нижегородская область: методики анализа [Електронний ресурс] / С. В. Кривов. – Режим доступу: <http://www.unn.ru/pages/e-library/methodmaterial/files/162.pdf> (дата звернення: 12.04.2020).
31. Кузьма Б. Традиції і сучасність Закарпатської школи живопису

[Електронний ресурс] / Б. Кузьма. – Режим доступу: http://art-raschdorf.com/ua/article/06_article.html (дата звернення: 15.04.2020).

32. Кусков А. С. Курортология и оздоровительный туризм : учеб. пособ. / А. С. Кусков, О. В. Лысикова. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 320 с.

33. Лужанська Т. Ю. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи : навч. посіб. / Т. Ю. Лужанська, С. С. Махлинець, Л. І. Тебляшкіна. – К. : Кондор, 2008. – 385 с.

34. Матвійчук Л. Ю. Аналіз чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів / Л. Ю. Матвійчук // Наукові записки. Серія «Економіка»: збірник наукових праць. – Острог : Вид. Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 19. – С. 57-65.

35. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. – 259 с.

36. Мельник О. В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 197-205.

37. Микуланинець С. І. Застосування результатів PEST, SNW та SWOT-аналізів при розробці стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області / С. І. Микуланинець // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2018. – Том 29 (68). – № 5. – С. 118-124.

38. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. дис. канд. соц. наук. // 22.00.04. – економічна соціологія. – Інститут соціології НАН України. – Київ, 2002. – 16 с.

39. Міхуринська К. О. Розвиток неявної інфраструктури рекреаційного комплексу : автореф. дис. ... кандидата економічних наук : 08.10.01 Міхуринська Катерина Олександрівна. – Сімферополь, 2004. – 26 с.

40. Николаенко Т. В. Рекреационная география / Т. В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 288 с.

41. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів

України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua> (дата звернення: 18.04.2020).

42. Пеняк П. С. Археологічні старожитності у Зведенні пам'яток історії і культури Закарпатської області / П. С. Пеняк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2006. – Вип. 10. – С. 272-276.

43. Потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал> (дата звернення: 18.03.2020).

44. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021 – 2027 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dfrr.minregion.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2020).

45. Саранча М. А. Методологічні проблеми інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території / М. А. Саранча // Вісник університету. Серія: Біологія. Науки про землю. – 2011. – № 1. – С.118-127.

46. Севастьянова С. А. Методологические основы развития и системного управления туризмом в регионе / С. А. Севастьянова. – СПб. : СПбГИЭУ, 2005. – 102 с.

47. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с. (не цитувалися у тексті роботи)

48. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с.

49. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник / За заг. ред. В. Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – 264 с.

50. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua> (дата звернення: 17.04.2020).

51. Торік музеї Закарпаття відвідали 409 тисяч гостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://transkarpatia.net/transcarpathia/culture/5592-tork-muzeyi-zakarpattya-vidvdali-409-tisyach-gostey.html> (дата звернення: 19.04.2020).

52. Транспорт і зв'язок Закарпаття. Статистичний збірник / Головне

управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2012. – 83 с.

53. Тринько Р. І. Туризм як фактор соціально-економічного відродження / Р. І. Тринько, Я. В. Григор'єва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 54-63.

54. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 272 с.

55. Туристична діяльність. Нормативна база / упор. О. М. Роїна. – К. : КНТ, 2005. – 448 с.

56. Центр культури національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centerkultur.xtreem-host.com/archives/category/tovarustva>

57. Шабалина М. В. Эволюция представлений о туристско-рекреационном потенциале как основе формирования и развития туристско-рекреационных систем / В. Шабалина, В. С. Власов // Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования: сб. работ межд. наук. конф. – М. : Советский спорт, 2008. – С. 391-399.

58. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору : дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Ю. В. Шабардіна, Чернігівський державний технологічний університет. – Чернігів : 2011. – 204 с.

59. Шандор Ф. Архітектурні пам'ятники Закарпаття / Ф. Шандор, М. Палінчак // Туризм спадщини в Західній Україні. – Ужгород : Ліра, 2001. – С. 42-63.

60. Della Time [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://della.ua/distance/> (дата звернення: 10.04.2020).